

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0171

LOG Titel: Caput Trigesimum Sextum. Phaseolus montanus, cum quibusdam herbis montanis. Katjang goenong. - Ses en Dertigste Hoofdstuk. De bergagtige Boon, met eenige op de bergen wassende Planten

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGEGESIMUM SEXTUM.

Phaseolus montanus, cum quibusdam herbis montanis. Katjang goenong.

Properamus jam nos per nudos & planos colles ad litus, ubi parum notas obvenimus plantas, quas simul in hoc describemus capite.

Primo. *Phaseolus montanus*, seu *Katjang goenong*, fruticulus est humilis, ex genere *Phaseoli Balici* seu *Undis*, supra libro nono descripti, lignoso adsurgens caudice, ad altitudinem quatuor pedum, paucos gerens laterales ramos, & in ipsis alios ramulos, seu pinnas, quæ tria vel quatuor gerunt foliorum paria, directe sibi obposita cum impari extremo, formam habentia foliorum *Bonga biroe*, sed angustiora.

Maximum seu supremum binos digiti articulos longum est, inferiora unum articulum longa, cuncta vero transversalem digitum lata sunt, utrimque lanuginosa, ac subtus splendentia instar serici, sine notabili sapore.

Flores sunt instar illorum *Lentis*, pallide purpurei, quos insequuntur siliquæ pusillæ ac firmæ, multæ simul in caulium summo, suntque binos culmos latæ, ac cultrum crassæ, nigricantes, & hirsutæ, intus locantur multa pusilla officula, reniformia, nigra, & splendentia. Radix longa est, lignosa, & dura.

Secundo. *Phaseolus montanus alter*, fruticulus quoque est, sed altior, lignosus gerens ramos, ac breves laterales pinnas, quæ tria foliorum paria sustinent sine impari extremo, formam habentia illorum *Anticholericæ*, sed tenuiora & minora, ac vetusta maculas gerunt nigras.

Fructus sunt siliquæ longæ, angustæ, & striatæ instar cornu hircini, semen angulosum est instar *Fœni græci*.

Tertia elegans est plantula, simplicem, erectum, & firmum adtollens caulem, tres pedes altum, cum paucis lateralibus curtis ramulis, folia solitaria & vaga sunt, illis *Rosmarini* quodammodo similia, sed minora & tenuiora, & sicca nigra. In vertice pusilli excrescent flosculi flavescentes, & post hos fructus nigricantes, instar grani *Oryzæ*, cum binis alis, & apice in summo.

Quarta. *Silimis* est herba, sed plerumque minor, ac foliola solitaria quoque sunt, quæ minora & angustiora sunt, ac sicca nigricant, uti & caules. Fructus sunt semina pusilla, compacta in lateralibus ramulis.

Quinta est *Crotalaria montana*, diversa ab agresti, supra libro octavo descripta, hæc enim pusilla *Crotalaria* non repens est, sed erecta, tenuem & rectum adtollens caulem, fere sine lateralibus ramulis, tres pedes altum, vix culmum crassum, cui folia adstant simplicia, semi digitum longa, ac pennam lata, mollia & sericea. Fructus sunt pusillæ siliquæ, quæ confringi possunt, instar cæterarum *Crotalarum*.

Sexta. Lignosa herba est, simplicem emittens caulem, tres pedes altum, superius trigonum & purpureum, cui folia adstant solitaria & vaga, sex pollices longa, binos lata digitos, peculiaris formæ. Inferius enim gerunt cor oblongum & angustum, instar *Lemonis Manis*. Superior ipsorum pars est uti in *Gendaruffa* femina, firma, ac multis crassis & obliquis costis pertexta. Fructus sunt siliquæ tenues ac planæ, foliola angusta referentes, in vertice multæ compactæ.

Septima. Fruticulus est, sese dividens in quatuor vel quinque tenues ramulos, ulnam altus, pusilla gerens foliola, ac ramuli magna ex parte sustinent fructus, qui sunt siliquæ striatæ, vix unguem longæ, fuscum ac pusillum continentes semen.

Omnes hæc herbæ in *Bæronæ* crescunt nudis montibus & collibus, inter *Caricem* tenuem sub *Caju* poeti arboribus, potissimum circa finem *Cajely*, sed incolæ mihi nec nomina nec usum indicare poterant, unde & hic memoratæ sunt ad occasionem ulterioris indaginis. Primam vero speciem *Katjang goenong* in *Amboinæ* & *Ceramæ* montibus quoque inveni.

Octavo. *Tsjeme tsjeme* fruticulus est, ex *Macassar* delatus, ad pedes nudorum montium crescens, quatuor pedes altus, multos emittens erectos cauliculos, atque in quovis ab undecim ad septendecim locantur foliola alternata, formam habentia foliorum *Kellor*, ipsorumque maxima pollicem longa sunt, ac digitum lata, superius subrotunda, superne glauca, inferne cinerea, subtilibus costulis donata, saporis acris.

Fructus

SES EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

De bergagtige Boon, met eenige op de bergen wassende Planten.

WY haasten ons nu over de kale en vlakke beuvelen allenskens na het strand, daar wy nog eenige half bekende kruiden ontmoeten, die wy te zamen in dit Hoofdstuk beschryven zullen.

I. *Phaseolus montanus*, of *Katjang goenong*, is een laag beestertje, uit de maagtschap van den *Phaseolus Balicus* of *Undis*, hier boven in het negende boek beschreeven, met een boutagtigen stam opschietende, vier voeten hoog, met weinige zydetakken, en aan dezelve andere vleugeltjes, wyd van malkander, bezet met drie en vier paar bladeren, regt tegens malkander over staande, en een voor uit alleen, van fatsoen als die van *Bonga biroe*, dog smalder.

Het grootste of voorste twee leden, van een vinger lang, de agterste een lid, alle een dwersvinger breed, van onderen en boven wolagtig, en onder glimmende als *Satyn*, zonder merkelyke smaak.

Het bloeizel is als dat van *Linsen*, ligt-peers, daar op volgen kleine, styve bouwten, veele by malkander aan 't opperste der steelen, twee stroobalmen breed, en een mes dik, zwartagtig, en mede baairig, van binnen leggen veele kleine zaden, niereformig, zwart-blinkende, de wortel is lang, boutagtig, en hard.

II. *Phaseolus montanus alter*, is ook een beestertje, dog wat hooger, met boutagtige takken, en korte zyde-wieken, daar aan drie paar bladeren staan, zonder een voor uit, gefatsoeneert als die van *Anticholerica*, dog dunder, en kleinder, oud zynde met zwarte plekken bezet.

De vruchten zyn lange, gestreepte, en smalle bouwten, als een boksboorn, het zaad is boekig, als *Fænum græcum*.

III. Het derde is een gierlyk kruidje, met een enkele, rechte, en styve steel opschietende, drie voeten hoog, met weinige korte zydetakjes, de bladeren staan enkeld, en ydel, die van *Rosmaryn* wat gelyk, dog kleinder, en dunder, zwart opdroogende, op den top komen kleine geelagtige bloempjes, daar na zwartagtige vruchten, als een pady-korrel, met twee ruggens, en een spitze voor uit.

IV. Is diergelyk gewas, doorgaans kleinder, dog de blaadjes staan ook enkeld, zyn kleinder, en smalder, gedroogt werden zwart, gelyk ook de steelen. De vruchten zyn kleine zaden, aan dwerssteeltjes op malkander gedrongen.

V. Is een *Crotalaria montana*, verschillende van de *Agrestis* boven in het agtste Boek beschreeven, want deze kleine *Ratelaar* is niet kruipende, maar staat over eind, met een dunne en rechte steel, bykans zonder zydetakken, drie voeten hoog, schaars een stroobalm dik, daar aan staan de bladeren enkeld, een halve vinger lang, en een scharf breed, mede satynagtig. De vruchten zyn zeer kleine bouwten, laten zig in stukke duiven, gelyk andere *Ratelaars*.

VI. Is een boutagtig kruid, met een enkele steel, drie voeten hoog, boven driekantig, en peers, daar aan staan de bladeren enkeld, wyd van malkander, zes duimen lang, twee vingeren breed, van een vreemd fatsoen. Want zy hebben agter een langwerpig smal bertje, gelyk *Lemon Manis*. Het voorste deel is als *Gendaruffa* femina, styf, met veele groffe, en schuinze ribben. De vruchten zyn dunne, platte bouwten, als smalle blaadjes, op den top veele in malkander gedrongen.

VII. Is een beestertje, zig in vier of vyf dunne takjes verdeelende, een elle hoog, met zeer kleine blaadjes, en voorts zyn de steelen meest bezet met vruchten, zynde gestreepte bouwten, schaars een nagel lang, met klein, bruin, zaad.

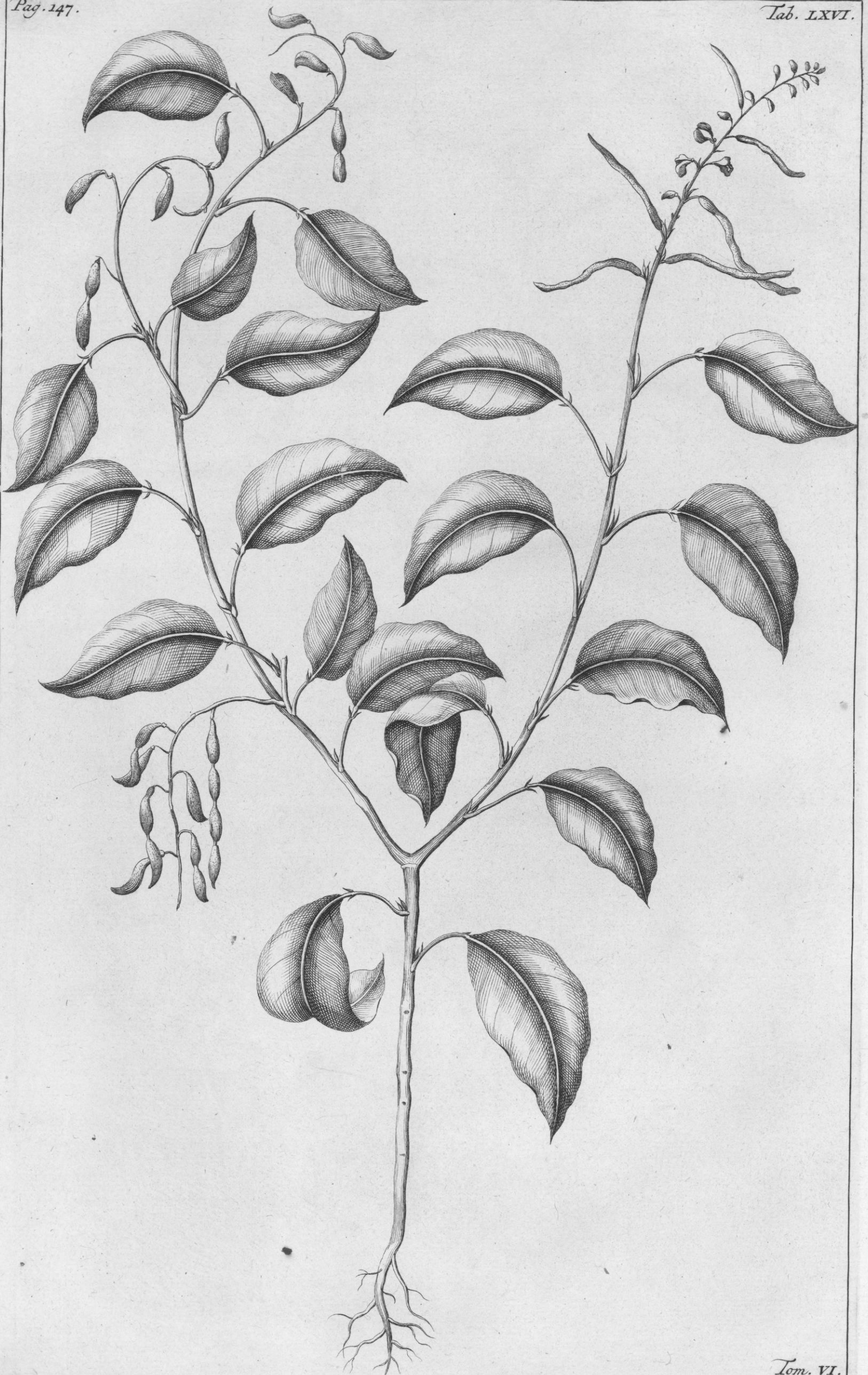
Alle deze kruiden wassen op *Boereos* kale bergen, en beuvelen, tusschen bet dunne *Snygras*, onder de *Caju* poetibomen, meest omtrent de bogt van *Cajely*, dog de *Inlanders* wisten my nog namen, nog gebruik daar van te geven, dus alhier gezet zyn tot aanleiding van nader onderzoek. Dog de eerste zoorte van *Katjang goenong*, heb ik op de *Amboinse*, en *Ceramse* bergen ook gevonden.

VIII. *Tsjeme tsjeme* is een beestertje van *Macassar* gebragt, aan de voet van kale bergen wassende, vier voeten hoog, met veele teere over eind staande ryskens, en aan ieder rysken van elf tot zeventien blaadjes verwisselt tegens malkander, van fatsoen als *Kellor*-bladeren, de grootste zyn een duim lang, een vinger breed, vooren rondagtig, boven blaauw-groen, beneden graauw, met subtiële ribbetjes, scharp van smaak.

De

Fructus sunt granula simplicia, instar illorum Sagus, parum striata, ac superius plana, primo fusca, dein nigricantia, & dura, brevibus ex pediculis dependentia. Arbuscula lignosa est. Radix rara & dispersa. Folia egregiam habent vulnerariam virtutem recenter masticata, & vulneribus inposita, quæ intra viginti quatuor horarum spatium consolidant. Ex Macassarâ delata est hæc planta, ubi in frequenti usu medico est.

Tabula Sexagesima sexta

Phaeolum exhibet montanum, qui *Hedysari* species est frutescentis.

CAPUT TRIGESIMUM SEPTIMUM.

Amena mæsta. Suca duca.

Hæc quoque est plantula montana, simplicem ac tenuem emittens caulem, ultra binos pedes altum, lignosum, & flexilem, in paucos distinctum laterales ramos, atque ex iis transversales excrescunt breves foliorum pinnæ. Hæc obductæ sunt pusillis foliolis, per bina paria sibi obpositis, uti in *herba sentiente*, sed hæc multo minora sunt, ac tam dense combinata, ut unicum referant folium. Quodvis foliolum semi culmum latum est, ac minimi digiti unguem longum, superius acuminatum, & intense virens. Vespertino tempore, sique extrahatur plantula, fursum sese arcte claudunt, ita ut nulla folia distingui possint, ac furculum referant emarcidum.

Floiculi pusilli quoque sunt, hic & illic solitarii, illis Genistæ similes, sed multo minores, flavi, & ex quinque flaccidis petalis compositi, quorum supremum & maximum retroflexum est. Hos insequuntur tenuissimæ ac planæ filiquæ, binos articulos longæ, binos culmos latæ, ex fusco nigricantes, parallelis ac transversalibus sulcis notatæ, in quibus tenue & oblongum reconditur officulum, pallide flavescens, durum, ac splendens. Radix vilis est & dispersa, sed firmiter terræ infixæ.

Nomen. Latine *Amæna mæsta*; Malaice *Suca duca*; denotans herbam, quæ lætitiâ ac tristitiâ simul adfert, per diem enim foliola ejus late extensa sunt, quam primum vero extrahatur, ut & vespertino tempore mortuum refert furculum.

Locus. Instar priorum in nudis crescit montibus inter Caricem, & sub Cajæ pœti arboribus, ubi solum est durum ac siccum. Maximam ejus copiam inveni in sinu Cajeli prope præcedentes plantas, dein quoque in Hitœa & Leytimora sub Carice, & per semen in horto meo hanc quoque propagavi.

Usus ejus nullus medicatus mihi notus est, ac solummodo in litteris amatoris adhibetur, si enim ab amatore mittatur amicæ, denotat, illum dulce ac triste cum ipsa velle subire, vel jam pati.

Cum hac convenire videtur plantula in India Occidentali crescens, & a Jacobo Breynio Cent. I. Cap. 23. dicta *Chama crista pavonis Brasiliana*, & uti putat a Marcgravio nominata *Pajomiriboa*, ac præfertim cum secunda ejus, seu minore specie, quam dicit crescere in insula Curassavia.

Tabula Sexagesima septima

Ad Figuram primam *Amenam* exhibet *mæstam*.
Figura secunda *Terebintbinam* denotat infra Cap. 41. descriptam.

OBSERVATIO.

Amenam mæstam Rumphius putat convenire cum *Chama-crista pavonis* filiqua multiplici, Breynii, cujus quidem species est, sed non eadem planta, quum nostra filiquam modo refert solitariam, unde melius quadrat cum illa *Alb. Seba* Figura, quæ Tab. 9. fig. 9. exprimitur, & male ibi habetur pro *Chama crista pavonis* Brasiliana filiqua singulari Breynii, quum Figuræ omnino diversæ sunt. Vide & H. Cliff. pag. 158. ad Cassiam.

De vrugten zyn enkele korrels, als Saga-korrels, en weinig geribt, boven plat, eerst bruin, daar na zwartagtig, en hart, aan korte steeltjes hangende. Het boompje is boutagtig, de wortel ydel, en verspreid. De bladeren zyn een treffelyk wondkruid, vers gekaauwt, en daar op gelegd, die het in vierentwintig uren ook toetrekt. Het is van Macassar gebragt, daar het in groot gebruik is.

De ses en Sestigste Plaat

Vertoont de op bergen groeiende Boom, welke is een soort van een heesteragtige *Hedysarum*.

SEVEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

De droevige blyde Plant.

Dit is ook een bergkruidje, met een enkele, dunne steel opschietende, ruim twee voeten hoog, boutagtig, en breekzaam, verdeelt in weinig zydetakken, en aan de zelven over dwers korte wiken. Deze zyn bekleed met zeer kleine blaadjes, in twee rygen tegens malkander, gelyk aan de *Herba sentiens* dog veel kleinder, en zoo dicht aan malkander geschikt, dat ze een blad schynen, ieder blaadje is een halve stroombalm breed, en een nagel van een pink lang, vooren spitzer, en hoog-groen. By avond, en als men het plantje uittrekt, sluiten ze haar na vooren dicht toe, zoo dat men geen blaadjes bekenne kan, en gelyken een dor rysken.

De bloempjes zyn ook zeer klein, hier en daar enkel staande, die van *Genista* gelyk, dog veel kleinder, geel, en uit vyf flappe blaadjes gemaakt, waar van het bovenste en grootste agterwaarts geboogen staat. Daar op volgen zeer dunne platte bouwten, twee leden lang, twee stroobalmen breed, uit den bruinen zwartagtig, over dwers met parallele voegen afgedeelt, daar in leid dun, langwerpig zaad, doods-geel, hart, en blinkende. De wortel is gering, en verspreid, dog vast in de aarde houdende.

Naam. In 't Latyn *Amæna mæsta*; in 't Maleits *Suca duca*, beduidende een kruid, dat blydschap, en droefheid te gelyk aanwylt, want over dag staat het met zyn blaadjes weelderig uitgebreid, zoo dra men 't uittrekt, of by avond is het een dor rysken.

Plaats. Het wast gelyk de voorgaande, op kale bergen tusschen het *Snygras*, en onder de *Cajoe* poeti-bomen, daar een drooge harde grond is. Het meeste heb ik gevonden in de bogt *Cajeeli*, by de voornoemde Kruiden, daar na ook op *Hitoe* en *Leytimor*, onder 't *Snygras*, en met zaad ook in myn tuin voort-gekweekt.

Gebruik. Daar is nog geen Medicinaal gebruik van bekend, alleenlyk onder de minnebrieven heeft het plaats, want van een minnaar aan zyn beminde gezonden beduidt, dat by lief en leed met haar wilde uitstaan, of ook alreets draagt.

Hier mede schynt over een te komen een kruidje in *West-Indien* groeiende, en dat by Jacobus Breynio Cent. I. Cap. 23. genaamt werd *Chama crista pavoniana Brasiliana*, en zoo by sultineerd by Marcgraven genaamt *Pajomirioba*, inzonderheid met de tweede of kleine soorte, dewelke by zegt te groejen op het Eiland *Curao* sau.

De zeven en Sestigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur de vermakelyke en droevige plant. De tweede Figuur wyft aan den *Terpenty* ofte *Balsem*-plant, onder in het 41. Hoofdstuk beschreeven.

AANMERKING.

Rumphius meent dat deze vermakelyke en droevige plant overeen komt met de *Chama crista pavonis* van Breynio, met veele peulen, waar van het wel een soort, dog niet dezelfde plant is, om dat onze maar een enkele peul draagt, waar om ze beter overeenkomt met die geene, welke *Alb. Seba* op de 9. Plaat fig. 9. vertoont, dog kwalyk aldaar ter neergestelt wert voor de *Brasilianse Chama crista pavonis*, met een enkele peul van Breynio, wyl die Figuren geheel verschillen. Zie verders de H. Cliff. pag. 158. op de *Cassia*.